

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра
з теми: **ФОРМУВАННЯ ПРАВИЛЬНОЇ ДИКЦІЇ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ**

Виконала: студентка 2 курсу магістратури,
PO1-M18z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Григорак Уляна Олександрівна
Керівник: Олинець Т. В.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії
та методик початкової освіти

Рецензент: Бабюк Т. Й.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та
методик дошкільної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДИКЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТА ТЕХНІКИ МОВЛЕННЯ	8
1.1. Дикція як компонент техніки мовлення.....	8
1.2. Методичні основи формування у молодших школярів практичних умінь і навичок з дикції	21
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ДИКЦІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	37
2.1. Робота вчителя початкових класів над усуненням вад вимови	37
2.2. Шляхи розвитку дикції в учнів початкових класів у процесі експериментального дослідження	53
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проводжаючи дитину в перший клас, батьки сподіваються, що вона буде вчитися охоче й успішно. Якщо ж надії не справджуються, то причини невдач вони починають шукати насамперед у школі, системі навчання, упередженому або байдужому ставленні вчителя. Але найчастіше причиною шкільних проблем дитини є її недостатній мовленнєвий розвиток. Це може виявитися в дефектах звуковимови, мізерності словникового запасу, невмінні граматично правильно узгоджувати слова в реченні та ін. Подібні прояви у дошкільний період зазвичай не насторожують батьків, бо дитина, на їхню думку, достатньо вільно користується мовою.

Однак у школі до мови ставлять високі вимоги, і дитина з недостатнім мовленнєвим розвитком потрапляє у складне становище. Виникають труднощі в процесі оволодіння навичками читання і письма, з'являються стійкі специфічні помилки (пропуски чи заміна букв і складів, недописування або не дочитування слів, переставляння частин слова та ін.)

Коли на самих початках навчання не допомогти дитині подолати ці труднощі, з часом вони накладаються і, щоб їх розв'язати, необхідно затрачати багато часу і зусиль логопедів, батьків та вчителів.

При обстеженні учнів в школах щорічно виявляється дуже багато дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення та нерізковираженим загальним недорозвитком мовлення, тому охопити спеціалізованою логопедичною допомогою всіх дітей є неможливо. Крім того, у більшості випадків правильно спрямована робота вчителя початкових класів дозволяє на самих перших стадіях навчання дітей виправити ці недоліки.

Тому, щоб уникнути і не допустити серйозних недоробок у процесі розвитку читання, письма та мовлення учнів, учителю початкових класів треба оволодіти найновішими методами такої роботи, знати методи і прийоми роботи над усуненням в учнів недоліків вимови й мовлення.

Застосування учителями початкових класів логопедичних заходів у своїй роботі дає подвійну користь: не тільки усуває недоліки вимови й мовлення в учнів, але й сприяє удосконаленню методики навчання, правильному формуванню мови і мислення учнів. Крім того, позитивно впливає на настрій дітей з певними мовленнєвими вадами, позбавляє їх невпевненості в собі, розчарування, а також значно піднімає авторитет вчителя перед дітьми та їх батьками.

Оволодіти основами практики виразного читання й досягти високого результату словесної дії, тобто емоційного впливу на слухача під час мовлення, є навчальним завданням кожного школяра. Проте насамперед треба мати певні знання й уміння з техніки мовлення, зокрема володіти основами дикції. Можна досконало знати положення виразного читання, але якщо не мати відповідно підготовленого, розвиненого мовленнєвого механізму, то високих результатів словесної дії не досягти. Справді, не можна вплинути на слухачів за допомогою мовлення, у якому явно чуються певні вади: нечітко, неправильно вимовляються окремі звуки, слова, вирази або надто різкий, неприємний або приглушений, хриплий голос, до того ж з частим не виправданим диханням.

Отже, майстерність мовлення школяра, безпосередність словесної дії вимагають не тільки знань теорії і методики, навичок і умінь виразного читання, а й добре виробленої дикції – комплексу практичних основ вимови (досконале володіння мовним апаратом, уміння правильно користуватися в педагогічних, навчально-виховних цілях мовою і мовленням).

Хоча теорія розвитку у молодших школярів основ дикції як елемента техніки мовлення, є досить розробленою (цю проблему досліджували Г. Артоболовський, А. Багмут, В. Бадер, М. Баженов, С. Бернштейн, І. Блінов, Л. Варзацька, Т. Завадська, Л. Горбушина, В. Горецький, Т. Запорожець, А. Капська, Т. Ладиженська, С. Нікольська, Г. Олійник, Л. Павлова, М. Рибнікова, Є. Язовицький та ін., проте прикладні аспекти формування відповідних навичок учнів з дикції висвітлені недостатньо. Особливо ця

проблема є актуальною для початкової школи.

Оволодіння основами техніки мовлення й, зокрема, дикцією, є необхідною умовою досягнення високої професійної підготовки, педагогічної техніки й майстерності вчителя початкових класів. Якщо педагог навчить учня вслухатися в його мовлення (увиразнене відповідними засобами), цим він збільшить його можливості пізнавати дійсність, збагачувати власне мовлення, що важливо у загальному і культурному розвитку школяра. Зважаючи на важливе значення умінь і навичок оволодіння дикцією учнями початкових класів, і була обрана тема дипломної роботи „Формування правильної дикції у молодших школярів”.

Об’єкт дослідження – дикція як компонент техніки мовлення.

Предмет дослідження – методика формування дикції у молодших школярів.

Метою є дослідження методичних особливостей розвитку дикції в учнів початкових класів.

Гіпотеза дослідження: якщо у систему роботи з читання систематично включати методично обґрунтовані вправи, що втілюють основні положення теорії і практики техніки мовлення, то це позитивно вплине на формування дикції в учнів початкових класів.

Мета й гіпотеза потребували розв’язання таких **завдань дослідження:**

1. виявити зміст та завдання формування дикції у початковій школі;
2. охарактеризувати специфіку роботи вчителя початкових класів над усуненням вад вимови учнів;
3. визначити методичні основи формування у молодших школярів практичних умінь і навичок з дикції;
4. організувати і провести експериментальне дослідження, проаналізувати його результати.

Організація дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі Орининської ЗОШ I-III ступенів та Приворотської загальноосвітньої школи I-III ступенів Кам’янець-Подільського району

Хмельницької області. У ньому брали участь 43 учні 1 (20 учнів, основна група) та 1 (23 учні, контрольна група) класів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження: теоретичні (аналіз та узагальнення літературних джерел та вивчення спеціальної літератури); емпіричні (спостереження за навчально-виховним процесом, бесіди з учителями й учнями, анкетування учнів, вивчення результатів рівня сформованості практичних умінь і навичок правильної дикції молодших школярів, педагогічний експеримент); статистичні (метод математичної статистики).

Наукова новизна дослідження полягає у педагогічному й методичному обґрунтуванні основ розвитку дикції у молодших школярів та виявленні специфіки розвитку цих умінь на уроках читання в початковій школі.

Практичне значення впливає з актуальних завдань удосконалення навчально-виховного процесу загалом та уроків читання зокрема, а також з гуманістичних засад гармонійного розвитку особистості школяра. Матеріали дослідження можуть використовувати учителі початкової школи для ефективною реалізації виховного та розвивального потенціалу уроків читання, доповнення навчального матеріалу підручників та інших педагогічних та освітніх цілей.

Апробація роботи. Основні положення і результати представлено на: науковій конференції студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, 2019) із доповіддю „Формування практичних умінь і навичок правильної дикції молодших школярів”; III Всеукраїнській науково-практичній конференції „Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії” (Кам'янець-Подільський, 23-24 жовтня 2019 р.) із доповіддю „Методичні основи формування у молодших школярів практичних умінь і навичок з дикції”; Всеукраїнській інтернет-конференції „Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи”

(Кам'янець-Подільський, 24-25 жовтня 2019 р.) із доповіддю „Скоромовки як найефективніший матеріал для індивідуальних вправ над усуненням недоліків вимови учнів початкової школи” та обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти (2018-2019 н. р.) Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (80 позицій). Загальний обсяг роботи – 87 с.

ВИСНОВКИ

Формування і вдосконалення комунікативної компетенції як важливого компонента педагогічної техніки є важливим для підростаючого покоління: уміння вести діалог, сприймати, відтворювати і створювати усні й писемні, монологічні та діалогічні висловлювання необхідні для спілкування в різних ситуаціях, доречне й адекватне використання мови і позамовних засобів виразності (інтонації, міміки, жестів) в конкретних комунікативних ситуаціях. Все це потребує оволодінням технікою мовлення (сукупність умінь і навичок у сфері зовнішніх якостей усного мовлення (дикція, жести, логічний наголос, мелодика, міміка тощо). Щоб бути вправним спікером, оратором, важливо мати правильну постановку голосу, тобто здатність володіти змінами тону, легко сповільнювати чи прискорювати темп мовлення, змінювати силу, висоту, тембр. Велике значення для правильного сприйняття мовлення має інтонація. Складниками інтонації вчені вважають мелодику, ритм, темп, логічний наголос, тембр голосу, паузи. Мовлення однієї людини мовже свідчити про його знервованість, іншого – про скутість, сором'язливість, а занадто швидкий темп, невиразність у вимові, „ковтання” кінцевих звуків слів можуть стати навіть об'єктом учнівських пустощів. Компоненти техніки мовлення – голос, дикція, темп, інтонація – виконують й інші важливі функції: створюють імідж мовця, який закріплюється у свідомості оточуючих, дають їм змогу сприйняти індивідуальність оратора, визначити його емоційний стан. Дикція (від лат. *dictio* – вимова) – чітке вимовляння звуків відповідно до фонетичних норм мови. Виразність дикції – важлива сторона майстерності актора, співака, промовця. Великий запас слів – це одна із умов гарної дикції. Виразність і чистота дикції досягаються насамперед завдяки правильності артикуляції, тобто чіткістю постановки органів мовлення і їх рухів під час вимови звуків. Відпрацьовування дикції містить у собі два елементи: пластичну гімнастику органів мовлення, тобто вправи для розминки і тренування м'язів мовленнєвого апарату (рота, щелеп, губ, язика); вправи на тренування артикуляції голосних і приголосних у

складах, словах, фразах. Чітка артикуляція звуків залежить від ступеня натренованості активних органів мовлення – губ, язика. Тому відпрацювання чіткої дикції завжди починається з м'язових тренувань – артикуляційної гімнастики. Після вироблення чіткості дій активних органів мовлення з допомогою артикуляційної гімнастики необхідно перейти до формування правильних навичок вимовляння окремих голосних і приголосних звуків мови. Неорганічні вади вимови можна ліквідувати за допомогою певного комплексу тренувальних вправ. Органічні недоліки вимови не можна виправити лише виконанням вправ. Основою правильної дикції є правильна постановка дихання, яка здійснюється завдяки вправам дихального апарату. Від правильного дихання залежить сила і рівномірність звучання мови, а також зміст і краса мовлення взагалі.

Формування вимовних навичок у дитини здійснюється в процесі наслідування і проходить кілька етапів. Усі вікові неправильності вимови мають зникнути у дітей до 4-5 років. Проте часто у родині, підлаштовуючись до мови маляти, белькочуть, сюсюкають із ним. Подібна манера спілкування не тільки не стимулює дитину до оволодіння правильною звуковимови, але й надовго закріплює його вади. Як свідчать дані дослідників дитячого мовлення та практика вчителів початкової школи у значній кількості дітей виявляються недоліки вимови навіть у віці 6-8 років. Перед учителем стоїть завдання – створити максимальну кількість мовних ситуацій і, насамперед спеціально дібрати вправи подолання явищ інтерференції (змішування умінь і навичок сформованих, наприклад, літературною мовою і діалектом). Коли з самих перших днів навчання не допомогти дитині подолати труднощі вимови, то з часом вони накладаються, накопичуються, перетворюються у складні проблеми у навчанні і, щоб їх розв'язати, необхідно затрачати багато часу і зусиль логопедів, батьків та вчителів. Щоб уникнути і не допустити серйозних недоробок у процесі розвитку читання, письма та мовлення учнів, учителю початкових класів треба оволодіти найновішими методами такої роботи, знати методи і прийоми роботи над усуненням в учнів недоліків

вимови й мовлення. Провідні фахівці рекомендують на уроках під час вивчення букв проводити дітям логопедичні хвилинки. Застосування учителями початкових класів логопедичних заходів у своїй роботі дає подвійну користь: не тільки усуває недоліки вимови й мовлення в учнів, але й сприяє удосконаленню методики навчання, правильному формуванню мови і мислення учнів. Роботу над усуненням таких недоліків потрібно починати з перших днів навчання і здійснювати на всіх уроках. Відхилення від орфоепічно правильної вимови, що трапляються в мовленні молодших школярів, найчастіше пояснюються такими причинами: діалектним оточенням; впливом спорідненої мови; орфографічним (побуквенним) читанням слів; анатомо-фізіологічними вадами мовного апарату. Користуючись відповідними методичними прийомами, добираючи для цього систему різноманітних тренувальних вправ, вчитель має працювати не тільки над ознайомленням учнів з основними правилами літературної вимови, а й над подоланням окремих вимовних вад, які вже склалися в мовленні дітей у дошкільному віці: несформованість фонематичних процесів призводить до помилок (н-д, пропуски голосних або приголосних букв, складів, частин слова), недотримання виразності мовлення. Вади вимови у школярів бувають різного характеру, і виникають вони внаслідок певних органічних (вроджених) і неорганічних (набутих) вад мовного апарату. Неорганічні вади можуть мати той самий характер вимови, що й органічні (гугнявість, шепелявість, гаркавість, сюсюкання тощо). Однак причини їх пояснюються насамперед неправильним засвоєнням засобів артикуляції окремих звуків або недбалим користуванням мовним апаратом чи окремими його складовими частинами. Неорганічні вади вимови можна ліквідувати за допомогою певного комплексу тренувальних вправ. Органічні недоліки вимови не можна виправити лише виконанням вправ. Проте деякі з них можуть бути усунені завдяки медичному втручанню.

Найхарактернішими вадами мовлення молодших школярів є квапливість, тягучість, часті повторення слів, словосполучень, неточні

інтонування або монотонність монологічного мовлення. Виразно виявляються у дітей і такі недоліки, як надмірна переривчастість, невпорядкованість думки, що також спричиняється до переривчастості, недостатня означальність, напруженість під час виступу. У більшості такі недоліки пов'язані зі станом загального розвитку. Такі порушення властиві усім дітям, не тільки першокласникам, і вимагають постійної і послідовної роботи над розвитком у них навичок виразного читання і культури мовлення. Усі недоліки дітей так чи інакше пов'язані з недостатністю в них мовленнєвого досвіду, розвитку мовленнєвого механізму і особливо слуху. Безпосередня робота над усуненням недоліків вимови учнів складається з трьох етапів: постановки звука, тобто навчання правильної артикуляції (вимови) звука; закріплення або автоматизації правильної вимови; диференціації (різниці, відмінності) подібних звуків і розвитку звукового аналізу. Надалі, коли вже діти читають нескладні тексти, розвиток мовленнєвого слуху нерозривно зв'язаний з розвитком техніки читання і мовлення. Тому на початку кожного уроку читання слід систематично і послідовно проводити спеціальні 6-8-хвилинні вправи на інтонування тексту: читання тексту з різними намірами (підтекстом). Такі вправи сприятимуть не тільки усуненню недоліків вимови й мовлення, але й виробленню в учнів чіткої й виразної вимови голосних і приголосних звуків, окремих слів, словосполучень, речень із різним інтонаційним відтворенням; розвиватимуть зорове сприймання; сприятимуть виробленню умінь і навичок керувати в процесі читання, мовлення дихання, голосом; формуватимуть навички правильного, швидкого, свідомого і виразного читання, а головне, стануть настановою на виразне читання тексту, що є основним матеріалом уроків читання. Ефективними засобами усунення вищезазначених недоліків є усний переказ, опис, скоромовки, чистомовки, окремі емоційно насичені речення, приказки й прислів'я, загадки, мовна зарядка. Важливою є робота вчителя початкових класів над поліпшенням дикції учнів на уроках навчання грамоти мови під час вивчення звуків. Добре практикувати повільне поскладове

читання важких чи великих слів, доки учні зможуть вимовляти їх вільно. Зважаючи на індивідуальні порушення дикції в дитини, учитель добирає відповідний тренувальний матеріал. У вихованні звукової культури мовлення використовують різноманітні прийоми та методи навчання. Серед прийомів навчання провідне місце посідають артикуляція звуків, імітація правильної звуковимови, зразок мовлення вчителя, відображене та сумісне мовлення, доручення, ігрові прийоми. Вдало дібрані вчителем методи і прийоми забезпечують успіх у вихованні звукової культури мовлення у дітей.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася поетапно. На I етапі вивчався стан проблеми розвитку зв'язного мовлення молодших школярів у педагогічній теорії і практиці; на II етапі визначався зміст відомостей про ознаки та шляхи формування дикції, формувалася система вправ з розвитку дикції учнів; на III етапі проводилося дослідно-експериментальне навчання відповідно до розробленої програми і методики дослідження. Формувальний експеримент передбачав проведення уроків у контрольних класах за традиційною методикою, а в експериментальних – за авторською, зрізових робіт у контрольному і експериментальному класах, відвідування уроків, перевірку творчих робіт учнів. Ми пропонували першокласникам експериментальні завдання для формування правильної вимови звуків. Значної уваги та особливих прийомів роботи вимагало вивчення теми „Голосні та приголосні звуки”. Контрольний етап експериментального дослідження спрямовувався на виявлення ефективності розробленої нами системи вправ із формування дикції у молодших школярів та порівняння отриманих результатів із результатами навчання контрольного класу. В основі занять з дикції лежали вправи з розвитку і контролю дихання, вимови звуків (орфоепії) та голосу. Також ми пропонували молодшим школярам вправи на інтонаційне мовлення, для розвитку виразного читання. Особлива увага приділялася розвитку у дітей навичок вимовляти всі звуки і слова правильно і чітко, тобто оволодіти хорошою дикцією. Важливою була робота вчителя початкових класів над поліпшенням дикції учнів. При цьому

використовувалися чотирирядкові вірші, скоромовки, пісні, загадки. Завжди першим прочитував вчитель – давав зразок вимови важких звуків чи звукосполучень. Як показали результати експерименту, дикція краще розвинені в учнів експериментального класу, аніж в учнів контрольного. Отримані результати контрольного етапу експерименту підтвердили гіпотезу, що використання запропонованої системи завдань на основі врахування потенційних можливостей першокласників чітко, правильно і виразно вимовляти звуки мовлення позитивно вплинули на формування культури мовлення учнів. Таким чином, ми отримали результати, які підтвердили ефективність розробленого експерименту. Порівняно з початком навчального року, коли проводився констатуючий експеримент, показники сформованості дикції зросли в обох класах (первинний рівень – 14 і 15%), але в експериментальному класі він виявився вищим (відповідно 91 і 79%). Отримані експериментальні результати дають змогу стверджувати, що у процесі використання розробленої нами системи вправ і завдань в учнів експериментального класу значно підвищилася чіткість, виразність і правильність вимови звуків, покращилася дикція загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д., Чічкарьова М. Ю. Риторика : метод. посібник. Львів : Світ, 2001. 240 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 2003. 232 с.
3. Багмут А. Й. Інтонація як засіб мовної комунікації. Київ : Освіта, 2008. 112 с.
4. Бадер В. І. Розвиток інтонаційних умінь першокласників // Початкова школа, 2007. №7. С. 9-10.
5. Бадер В. І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів // Педагогіка і психологія. 2008. №4. С. 31-36.
6. Бадер В. І., Василина С. В. Редагування як засіб розвитку мовлення // Початкова школа. 2011. №8. С. 24.
7. Баженов М. М., Черкашин Р. А. Виразне читання. Харків : ХГУ, 2010. 292 с.
8. Барвівська Л. В. Уроки українського читання // Початкова школа. 2000. №11. С. 79.
9. Бернштейн С. И. Основные понятия фонологии // Вопросы языкознания. 2002. №5. С. 137-139.
10. Беспалова Є. Д. Логічний наголос на уроках читання // Початкова школа. 2002. №9. С. 73-76.
11. Блинов І. Я. Виразне читання вчителя-словесника. Київ : Освіта, 2005. 190 с.
12. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова. Київ : Академія, 2006. 368 с.
13. Бондаренко А. А. Работа над наголосом в початкових класах // Початкова школа, 2009. №2. С. 18-19.
14. Варзацька Л. О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів // Початкова школа. 2001. №2. С. 28-31.
15. Васильківська С. В. Навчити вчитися, або як допомогти молодшому школяреві в навчанні // Початкова школа. 2004. №6. С. 10-12.

16. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
17. Виразне читання : метод. посібн. // за ред. Соколової А. Г. Київ : Просвіта, 2014. 143 с.
18. Горбушина Л. А. Выразительное чтение и рассказывание. Минск : Просвещение, 2005. 203 с.
19. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолингвистики. Минск : Лабиринт, 2008. 256 с.
20. Горецький В. Г. Виразність, правильність и швидкість читання // Початкова школа. 2007. №8. С. 36-37.
21. Грищенко А. П. та ін. Сучасна українська мова. Київ : Либідь, 2001. С. 67-68.
22. Дорошенко С. І. та ін. Методика викладання української мови: навч. посібник. Київ : Вища школа, 2002. 380 с.
23. Егоров Т. Г. Психология овладения навыком чтения. Минск : АПН, 2003. 264 с.
24. Жинкин Н. И. Коммуникативная система человека и развитие речи в школе // Проблемы совершенствования содержания и методов обучения языкам. Минск : Просвещение, 2009. С. 104-105.
25. Жинкин Н. И. Психологические основы развития речи // В защиту живого слова. Минск : Просвещение, 2009. С. 44-49.
26. Житар С. Л. Основы риторики : метод. посібник. Львів : Буквар, 2015. 105 с.
27. Завадская Г. А. Выразительное чтение в начальной школе. Москва : Педагогика, 2003. 180 с.
28. Зайцева З. Г. Техніка мови вчителя та гігієна його голосу. Київ : Освіта, 2011. 160 с.
29. Запорожец Т. И. Логика сценической речи. Минск : Просвещение, 2004. 108 с.
30. Зимняя И. А. Речевая деятельность и психология речи // Основы

- теории речевой деятельности / под ред. А. Н. Леонтьева. Минск : Наука, 2004. С. 64-65.
31. Иванова С. Ф. Культура мовлення. Київ : Освіта, 2010. 110 с.
32. Иванова С. Ф. Уроки літературного читання у початкових класах // Початкова освіта. – 2011. №37. С. 2.
33. Ігнатенко Т. Творчі завдання на уроках розвитку мовлення // Початкова школа. 2006. №2. С. 11-12.
34. Капська А. Й. Як навчати учнів виразно читати. Київ : Початкова школа, 2008. 150 с.
35. Карпова С. Н., Труве Э. Н. Психология речевого развития ребенка. – Ростов-на-Дону : Изд. гос. ун-та, 2007. 96 с.
36. Кацюк Л. В. Розвиток фонематичних умінь // Початкова школа. 2003. №2. С. 25-29.
37. Корнійчук І. Складові майстерності вчителя на уроках читання в початкових класах // Освітянин. 2002. №2. С. 8-12.
38. Коструба П. П. Фонетика сучасної української літературної мови (Курс лекцій для студентів філологічного факультету). Львів, 2003. 100 с.
39. Кротевич Є. В., Родзевич Н. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 2007. 360 с.
40. Кунська Д. Н. Дикція : метод. посібн. Львів : Буквар, 2017. 89 с.
41. Лабащук М. С. Психология мовленнєвої діяльності. Тернопіль : ТДП, 2005. 110 с.
42. Ладоня І. О. Українська мова: навч. посібник. Київ : Вища школа, 2013. 143 с.
43. Ладыженская Т. А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся. Минск : Педагогика, 2005. 140 с.
44. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики: учебник для студ. Минск : Смысл, 2009. 288 с.

45. Леонтьев А. А. Язык, речь и речевая деятельность. Минск : Просвещение, 2008. 264 с.
46. Лесин В. М., Пулинець О. С. Словник літературознавчих термінів. Київ : Освіта, 2001. 468 с.
47. Львов М. Р. Методика розвитку речі младших школьників. Минск : Педагогика, 2005. 158 с.
48. Малярук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків. Київ : Освіта, 2007. 408 с.
49. Мацько Л. І. Культура мови // Початкова школа. 2006. №5. С. 33-34.
50. Мацько Л. І. Риторика : навч. посібник. Київ : Вища школа, 2013. 311 с.
51. Науменко В. О. Формування навичок читання // Початкова школа. 2011. №4. С. 34-36.
52. Науменко В., Захарійчук М. Формування в дітей уміння говорити майстерно // Початкова школа. 2002. №10. С. 13-16.
53. Никольская С. Т. Техника речі. Харків : Наукова думка, 2009. 206 с.
54. Никольская С. Т., Майорова А. В., Осокин В. В. Выразительное чтение. Харків : Наукова думка, 2008. 160 с.
55. Одинцова Г., Кодлюк Я. Цікавинки на уроках рідної мови: Посібник для вчителя початкових класів. Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. 128 с.
56. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії : посіб. для вчителів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. 190 с.
57. Олійник Г. А. Виправлення недоліків вимови й мовлення в учнів. Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. 40 с.
58. Павлова Л. Л. Влияние выразительного чтения на воспитание нравственных чувств учащихся // Початкова школа. 1987. №7. С. 36-37.
59. Перебийніс В. С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови. Київ : Наук. думка, 2010. 272 с.
60. Передрій О. Т. Подолання у першокласників вимовних вад

- фонетичного рівня // Початкова школа. 2005. №1. С. 11-14.
61. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова. Київ : Либідь, 2011. С. 67-71.
62. Прокопова Л. І. Приголосні фонemi сучасної української літературної мови // Експериментально-фонетичне дослідження. Київ : Вид-во КДУ, 2008. 149 с.
63. Радевич М. К. Розвиток правильної дикції молодших школярів. Київ : Основа, 2016. 65 с.
64. Росетті А. Вступ до фонетики. Київ : Вища школа, 2004. 138 с.
65. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Академія, 2009. 360 с.
66. Сагач Г. М. Золотослів. Київ : Райдуга, 2003. 378 с.
67. Симоненкова Л. М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів. Київ : Основа, 2011. 94 с.
68. Синиця І. О. Психологія усного мовлення. Київ : Академія, 1974. 325 с.
69. Скуратівська Г. Формування загальнонавчальних умінь під час вивчення фонетики, графіки, орфоєпії, орфографії // Методика мови. №6. 2003. С. 13-16.
70. Станіславський К. С. Робота актора над собою. Київ : Мистецтво, 2003. 294 с.
71. Сучасна українська літературна мова / за ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа. 2007. С. 365-378.
72. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 2009. 436 с.
73. Сучасна українська мова / за ред. О. Д. Пономарева. 2-е видання, перероблене. Київ : Либідь, 2010. С. 134-149.
74. Тоцька Н. І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах. К., 2006. 176 с.
75. Українська мова з методикою навчання в початкових класах. Інтегрований курс : підручник для педагогічних вузів / за ред. А. П.

- Каніщенко, Г. О.Ткачук. Київ : Промінь, 2013. 232 с.
76. Хорошковська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів // Початкова школа. 2007. №8. С. 14-16.
77. Осипова А. Практикум з виразного читання. Київ : Основа, 2015. 114 с.
78. Чуйко Г. А. Методика викладання української мови в початкових класах: підручник. Київ : Освіта, 2006. 340 с.
79. Шилов А. І. Робота над засобами виразності усного мовлення на уроках української мови // Початкова школа. 2011. №4. С. 10-12.
80. Якобсон Р. О. Звук и значение. Речевая коммуникация. Язык в отношении к другим системам коммуникации // Якобсон Р.О. Избранные работы. Минск, 2005. 466 с.